

ԴՐՈՇՆԻ

Հ.Յ.Գ. ԲԻՆՈՐՅԻ
ՊՐԻՆՏՍԻՍ
A. R. F. BUREAU
LIBRARY

„ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ “ ՕՐԳԱՆ

ՄԵՐ ԾՐԱԳԻՐԸ

(Չար. և վերջ)

Տնտեսական անհաւասարութիւնը մեր երկրում, ինչպէս և ամենուրեք, ծագեց այն ժամանակից, երբ աշխատանքի միջոցների կատարելագործման հետ միասին կարելի եղաւ արդիւնաբերել աւելի, քան հարկաւոր էր անհատի գոյութիւնը պահպանելու համար: Եւ որովհետեւ այդ միջոցների կատարելագործման հետ միաժամանակ առաջ եկաւ և աշխատանքի բաժանումը—որսորդների կողքին երեւացին անասնապահները, երկրագործները, արհեստաւորները, ուստի այդ տարբեր պարագմունքների տէր դասերի և անհատների մէջ անխուսափելի կերպով պէտք էր հաստատվեր արդիւնքների փոխանակութիւն, ուրիշ խօսքով՝ առևտուր: Հենց այս ժամանակ կարելի եղաւ ձեռքից ձեռք անցկացնել, մի տեղից միւս տեղ տեղափոխել արդիւնաբերութեան աւելորդը, կարելի եղաւ անհատներին կամ համայնքին դիզել իրենց մօտ հարստութիւն, հենց այդ ժամանակ հասարակութեան մէջ ասպարէզ եկաւ տնտեսական անհաւասարութեան յարատեւ ոյժը: Փողը, որ մտցրած էր փոխանակութիւնը դիւրացնելու համար, սկսեց աւելի և աւելի մեծ դեր խաղալ հասարակական յարաբերութիւնների մէջ: Փողատէրը նոյնպէս, ինչպէս և բռնի Ֆիզիքական ուժի տէրը, կարող էր ինքը չաշխատել, չարդիւնագործել, քրտինք չթափել, այլ ապրել փառաւոր կերպով հարկւրաւոր, հազարաւոր աշխատողների հաշուով:

Փողատէրը կամաց կամաց սկսեց հաստատ դիրք բռնել և իր ձեռքն առաւ երկրի մի քանի տնտեսական փունկիցիաները: Բայց նա դեռ չէր կարողացել իր ձեռքը պցել երկրի տնտեսական կեանքը. նա դեռ անմիջական մասնակցութիւն չունի արդիւնագործութեան մէջ, ինչպէս այդ տեղի ունի տնտեսապէս աւելի զարգացած երկրներում, ուր դրամատէրերն իրենք վարձկան բանւորների ձեռքով հերկում են իրենց հողերը, բանեցնում են գործարանները և այլն: Մեզանում փողատէրը կամ կատարում է միջնորդի դեր արդիւնաբերողների և սպառողների մէջ, — օգտվելով ի հարկէ, երկու կողմիցն էլ, — կամ

թէ չէ ահագին տոկոսով փող է փոխ տալիս սրան, նրան, գլխաւորապէս արդիւնագործողին. այսինքն նա կամ վաճառական է կամ վաշխառու: Իսկ բուն արդիւնագործող—դրամատիրութիւնը մեզանում դեռ այնքան չնչին և այնքան սահմանյին դրութեան մէջ է, որ նրա մասին խօսելն անգամ աւելորդ է:

Փողատէր-վաշխառուական դասն իր ցանցերով պատել է ամբողջ երկիրը և յաճախ ձեռք ձեռքի տուած կառավարութեան պաշտօնեանների, ազնուականութեան և հոգեւորականութեան հետ, երկաթէ ճանկերով քամում է աշխատաւոր ժողովրդի արիւնը: Շնորհիւ իր ունեցած ուժի, նա կարողացել է իր համար փափուկ դիրք ստեղծել, կարողացել է ձեռք ձգել զանազան առանձնաշնորհուհներ և հարկերի ամբողջ ծանրութիւնը թափել խեղճ աշխատաւոր ժողովրդի մէջքին:

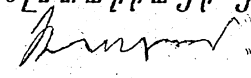
Փողատէր-վաշխառուն դառել է մի տարր, որի հետ անխուսափելի կերպով ընդհարվում են ազգաբնակչութեան բոլոր խաւերը: Նրան է դիմում թէ՛ արդիւնաբերողը և թէ՛ սպառողը, թէ՛ աշխատանքի միջոցների կարօտ աշխատաւորը և թէ՛ զուարճութիւնների յետեւից ընկած ազնուականը: Նրան է դիմում և կառավարութիւնն իր ընթացիկ ծախսերը ծածկելու ու իր պարտքերը վճարելու համար: Բացի այդ, անշնորհք տաճիկ կառավարութիւնը իր ապուշ պաշտօնեաններով անընդունակ գտնվելով մինչև անգամ իր հարկերն ինքը հաւաքելու, ստիպված դիմում է փողատէր-վաշխառունների միջնորդութեան: Այսպիսով դրամը դառնում է այն ոյժը, որի առաջ գլուխ են խոնարհեցնում թէ՛ ճնշված աշխատաւորը և թէ՛ գոռոզ իշխանաւորը:

Դրամը կօսմօպօլիտ է. նա չի ճանաչում ոչ աղք, ոչ կրօն, նա նայում է բոլորի վրայ հաւասար աչքով, նա անխտիր կերպով կեղեքում է թէ՛ հային, թէ՛ տաճկին, թէ՛ քրդին, թէ՛ եղիդին. . . նա չի ճանաչում ոչ մի սըրբութիւն, ոչ մի աւանդապահութիւն. նա հիմնայատակ է անում վաղեմի սոհմային կազմակերպութիւնը, խոսվութիւններ է ձգում նահապետական ընտանիքի մէջ, քայքայում համայնական կեանքը:

Եւ որքան աւելի է նա գարգանում, այնքան աւելի զօ-

րեզ է դառնում նրա յեղաշրջիչ դժը, այնքան աւելի է աչքի ընկնում տնտեսական անհաւասարութիւնը, այնքան աւելի խոր անդունդ է բացվում հարուստների և աղքատների մէջ ինչպէս մենք այդ տեսնում ենք տընտեսապէս աւելի զարգացած երկրներում: Այնտեղ այդ անհաւասարութիւնը հասնում է իր գագաթնակէտին. ազգաբնակութիւնը որոշ կերպով բաժանված է երկու դասակարգի՝ փոքրամասն, բայց երկրի հարստութեան տէր բուրժուազիայի և բազմամիլի, օրուայ հացի կարօտ պրօլետարիայի (բանուոր դասակարգի):

Տնտեսական այդ չարիքի, տնտեսապէս կեղեքող դասի դէմ էլ մենք կը կռուենք այժմ: Մենք գործ կը դնենք ամեն միջոց պահպանելու գոյութիւն ունեցող համայնական սկզբունքները, մենք կաշխատենք տարածել համայնական սեփականատիրութիւնը, համայնական աշխատանքը, որպէս զի աւելի պատրաստ գտնվինք անցնելու այն հասարակական կազմակերպութեանը, որն այսօր-էգոց կը հաստատվի տնտեսապէս աւելի զարգացած երկրներում պրօլետարիայի յեղափոխութեամբ:

Այս ընդհանուր տեսութիւնից պարզ է, որ Տաճկահայաստանի դրութիւնը միանգամայն սարսափելի է շատ կողմերից:

Ազատել ժողովրդին այդ անտանելի դրութիւնից, ըստեղծել այնպիսի պայմաններ, որոնք թոյլ տան նրան մտնել ընդհանուր մարդկութեան զարգացման շաւղի մէջ՝ կարելի է միայն յեղափոխութիւնով:

Ընդունելով իբրև սկզբունք, որ ամեն մարդ իր քրտինքով պիտի աշխատի իր կերած հացը, որ հաւասար աշխատանքի հետ անհատը պիտի ունենայ նոյնպէս հաւասար իրաւունք կեանքից օգտվելու.

Ի նկատի ունենալով, որ ամբողջ կուլտուրական աշխարհի պատմութիւնը հազարաւոր տարիների ընթացքում ցոյց է տալիս մեզ թէ յանձնել ամբողջ ժողովրդի բաղդը մի դասակարգի, որն իր կացութիւնը կարող է հաստատել ծագման, ֆիզիքական և նիւթական ուժի, կամ թէ նոյն իսկ ուսման վրայ, տալ կառավարութեան ղեկը որ և է դասակարգի, կը նշանակէ ստեղծել ճնշում այդ դասակարգի, դարձնել ժողովուրդը ծառայող այդ փոքրիկ մասի և միաժամանակ անբարոյականացնել իշխող պօլիտիկաններին.

Ի նկատի ունենալով, որ հասարակական կեանքի արիքը, թուլացնելով առանձին անհատի դազանական ձրգտումները և պակասացնելով նիւթական, տնտեսական անհաւասարութեան հետ անխտիր կապված ճնշումը, տանում է մեզ դէպի եղբայրական սկզբունքները, դէ-

պի ընկերական, համայնական հաստատութիւնները. Ի նկատի ունենալով այս բո որը, մենք ընդունում ենք.

Ն Պ Ա Տ Ա Կ

4. Յ. Դաշնակցութեան նպատակն է ապստամբութեան միջոցով Տաճկահայաստանում ձեռք բերել քաղաքական և տնտեսական ազատութիւն, ղներով ներկայումս հետեւեալ պահանջները.—

1. Ապագայ ազատ Հայաստանում իշխող ժողովրդական — ռամկավարական կառավարութիւնը, ծառայելով ընդհանրութեան շահերին, անշուշտ պիտի հաստատված լինի ամեն հասակաւոր բնակչի հաւասար ընտրողական իրաւունքի վրայ, առանց որ և է ցենզի. իսկ այդ շահերն իրականապէս պաշտպանելու համար ընտրողական սկզբունքը կառավարչական բովանդակ գործողութիւններից սկսած դէպի առաւել նեղ՝ գաւառականը և համայնականը, պիտի ստանայ աւելի և աւելի լայն ծաւալ:

2. Կեանքի և աշխատանքի ապահովութիւն ամենախիստ միջոցներով:

3. Տարբեր ազգութիւնների և դաւանութիւնների հաւասարութիւն օրէնքի առաջ:

4. Ազատութիւն խօսքի, մտածելի, ժողովների:

5. Տալ չունեցողին հող և ապահովել մշակողին հողից օգտվելու՝ կարելիութիւնը:

6. Ամեն տեսակ տուրքերի քանակութիւնը պիտի որոշվի ըստ կարողութեան, համբալական սկզբունքով, որ դարերից ի վեր խոր արմատ է ձգած մեր ժողովրդի մէջ:

7. Ոչնչացնել ամեն տեսակ պարտաւորեցուցիչ և չք վարձատրվող աշխատանքը, ինչպէս օլամ — կօնուբէկար և այլն.

8. Ոչնչացնել զինուորական տուրքը, հաստատելով տեղի և ժամանակի պահանջի համեմատ զինուորագրութիւն:

9. Ամեն կերպ նպաստել ժողովրդի մտաւոր զարգացման: Ուսումը պարտադիր անել:

10. Զարգացնել ժողովրդի արդիւնաբերութիւնը, մտցնելով նրա մէջ նոր ձևեր համայնական սկզբունքներով և լայնացնել արտահանման միջոցները:

11. Ոյժ տալ գիւղացու և արհեստաւորի համայնական սկզբունքներին, զարգացնելով այն ընկերական հիմնարկութիւնները, ձևերը, որոնք ծագել են Հայաստանի հողի վրայ տեղական և պատմական հանգամանքների ազդեցութեան տակ: Լայնացնել այդ հիմնարկութիւնների սահմանն սկսած. թաղից, գիւղից մինչև գաւառը և ապա մինչև ամբողջ պետութիւնը ու այդպիսով միանգամայն ապահովել համայնքի ամեն մի անդամին բնութեան և ընթացիկ կեանքի պատահական հարուածներից:

Մ Ի Զ Ո Ց Ն Ե Ր

4. Յ. Դաշնակցութիւնն ապստամբութեան միջոցով իր նպատակին հասնելու համար կազմակերպում է յեղափոխական խմբեր, որոնք կառավարութեան դէմ անընդհատ և զօրեղ կռուի հետ կռիւ կը մղեն և այն ընդհանուր պայմանների դէմ, որոնցից ներգլած են միաժամանակ հայ և օտար տարրը (ասորիները, եգիպտերը, քրդերի մի մասը և խաղաղ տաճիկները և այլն): Այս ուղղութիւնը, բացի իր ընդհանուր նշանակութիւնից, կարող է, եթէ ոչ միացնել, գոնէ չեզոքացնել օտար տարրերի ընդդիմադրական ոյժը:

Յեղափոխական խմբերը գործ են դնելու հետևեալ միջոցները.—

1. Պրօպագանդա անել Դաշնակցութեան գլխաւոր սկզբունքների, նպատակի և դիտակցական վերաբերութեան համար: դէպի յեղափոխական գործը:
2. Կազմակերպել մարտական խմբեր, յատկապէս պարսպէլ նրանց հետ վերոյիշեալ հարցերի նկատմամբ և գործով պատրաստել:
3. Ամեն միջոց գործ դնել թէ՛ խօսքով և թէ՛ գործով բարձրացնելու ժողովրդի յեղափոխական գործն ու ոգին:
4. Ամեն միջոց գործ դնել ժողովուրդին զինելու:
5. Կազմակերպել յեղափոխական կոմիտէաներ և հաստատել նրանց մէջ սերտ կապ:
6. Ուսումնասիրել երկիրը և ժողովուրդը յեղափոխական տեսակետից և յարատե նիւթ մատակարարել Դաշնակցութեան օրգանին:
7. Կազմակերպել դրամական շրջաններ:
8. Կռիւ մղել և տեւօրի ենթարկել կառավարչական մարդկանց, մատնիչներին, դաւաձաններին, վաշխաւուներին և ամեն տեսակ հարստահարիչներին:
9. Պաշտպանել խաղաղ ժողովուրդին, ազգաբնակչութիւնն աւազակների յարձակումներից:
10. Ճանապարհներ հաստատել մարդիկ և զէնք տեղափոխելու համար:
11. Կառավարութեան հիմնարկութիւնները ենթարկել աւերումների և կողոպտումների:

Կ Ա Ջ Մ Ա Կ Ե Ր Պ Ո Թ Ի Ի Ն

«Դաշնակցութիւնն» անցեալի փորձից համոզվեց, որ յեղափոխական գործում չի կարող լինել իրաւունքի և պահանջի խնդիր, այլ միմիայն բարոյական պարտաւորութեան և քաւարարութեան խնդիր: Ահա այս հիման վրայ Դաշնակցութեան ընդհանուր ժողովն ընդունեց կազմակերպութեան մէջ մտցնել ապակե նտրոնայ ման սկզբունքը, որն աւելի է համապատասխանում ընկերական, բարոյական յեղափոխական գործին և որն անցեալում կիսով չափ գործադրվել էր: Այս սկզբունքով գոր-

ծող կոմիտէաներին կապում, միացնում է ընդհանուր ժողովը, որը մշակել է ներկայ ծրագիրը, որի վճիռները պարտաւորեցուցիչ են բոլորի համար և որը միայն ինքն է կարող փոփոխութիւն մտցնել ծրագրի մէջ:

Կազմակերպութիւնը հետևեալ ձևն է ընդունում.—

1. Բոլոր կոմիտէաները թէ՛ քաղաքներում և թէ՛ գիւղերում իրենց ներքին գործերը վարում են անկախ, ինքնուրոյն կերպով:
2. Գաւառական մի քանի խմբեր միանում և կազմում են մի մարմին (րայօն, շրջան), որն ունի իր կենտրոնական կոմիտէալ:
3. Եթէ Տաճկահայաստանի սահմանակից գիւղերում խմբեր չկան, կենտրոնական կոմիտէայի գործը տարածվում է սահմանից դուրս:
4. Իւրաքանչիւր անդամ ենթարկվում է այն կոմիտէային, որի մէջ գտնվում է (խմբական և ոչ անհատական ապակենտրոնացում):
2. Կոմիտէա չեղած տեղում Դաշնակցութեան անդամը գործում է անկախ, կապ պահպանելով մօտակայ կոմիտէայի հետ:
3. Դաշնակցական կոմիտէաների և անդամների համար ընդունվում է խիստ ընկերական դատաստան:
7. Որ և է կոմիտէայի անդամի սխալը կամ զեղծումը քննում է ինքը կոմիտէայը, իսկ ամբողջ կոմիտէայինը՝ իր շրջակայ կոմիտէաների ներկայացուցիչները: Ծանրակշիռ դէպքերում, երբ հարեան կոմիտէաներն անձեռնհաս են վճիռ կայացնելու, քննութիւնը կատարում է ընդհանուր ժողովը:

Կոմիտէաներին իրենց բոլոր կարևոր տեղեկութիւնները թէ՛ գործունէութեան և թէ՛ պահանջի մասին ուղարկում են պարբերաբար այն հիմնարկութեանը, որը կոչվում է բիւրօ: Այդպիսի բիւրօ առայժմ ընդունվում է երկուսը... Իւրաքանչիւր բիւրօ, ստանալով վերոյիշեալ գրաւոր տեղեկութիւնները, հաղորդում է թէ՛ միւս բիւրօներին և թէ՛ իր շրջանի կոմիտէաներին: Այն տեղեկութիւնները, որոնք հարկաւոր են խմբագրութեանը, բիւրօներն անյապաղ ուղարկում են նրան: Բիւրօներում ամփոփված տեղեկութիւններից կարելի է գաղափար կազմել յեղափոխական գործի դրութեան և ընթացքի մասին: Բիւրօներն անյապաղ հաղորդում են, ինչ որ հարկաւորն է, կոմիտէաների բոլոր պահանջների մասին:

Ծանօթ. Եթէ մի որ և է ուրիշ կէտ գործունէութեան տեսակետից մեծ նշանակութիւն ստանայ, նա ևս կունենայ բիւրօ:

Իւրաքանչիւր կոմիտէա, հաւաքած նպաստներով իր տե-

ղական կարիքներին բաւականութիւն տալուց յետոյ, աւելորդ դումարն ուղարկում է կենտրոնական կասսան:

Գրամական բոլոր հաշիւները կենտրոնանում են բիւրօներում:

Իւրաքանչիւր կօմիտէտ պարտաւոր է ամիսը մի անգամ հաշիւ ներկայացնել այն բիւրօին, որի հետ կապված է նա: Ծախքի հաշիւը ծայրայեղ դէպքում կարելի է յետաձգել մինչև երեք ամիս:

* * *

Գաշնակցութիւնն ունի իր օրինակը «Գրօշակ» անունով: «Գրօշակը» պիտի լինի անկեղծ արտայայտող, թարգման հայ յեղափոխական կեանքի, երևոյթների: Նորա մէջ պիտի շօշափվին տնտեսական, հասարակական, քաղաքական խնդիրներ՝ համաձայն Գաշնակցութեան ծրագրած ուղղութեան: Ար հրատարակվին նաև ժողովրդական ու գիտական-սօցիալիստական գրուածքներ:

Իւրաքանչիւր կօմիտէտ կարող է հրատարակել կարեւոր դէպքերում «Թ ու ու ց ի կ թ ե թ ե թ»:

Ն Ա Մ Ա Կ Շ Ա Պ Ի Ն Գ Ա Ր Ա Հ Ի Ս Ա Ր Ի Ծ

Շապին-Գարահիսարի բանտին մէջ կային ի միջի այլոց 6 հայ երիտասարդներ, որոնք կառավարութեան առջև իբր յեղափոխական շանչված էին. Արմտակցի Գասպար և իր երեք ընկերները՝ Համբարձում, Սեդրակ և Արամ: Սքա քաղաքի վատահոգի հարուստներէն երկուքի բերանացի յայտնութեան վրայ բանտարկված էին: Իսկ Քարբերդցի երկու Յովհաննէսները, որք կօշկակարութեամբ կը պարապէին, իբր սոցա խորհրդականներ ձերբակալված էին. սոցա թղթերուն մէջ խուզարկութեան ատեն դտած են պզտիկ կտոր մը թղթի վերայ մի քանի տող Հնչակեան կենտրոնի կնիքով կընքված: Այս թղթին ինչ ըլլալը նոյն իսկ մասնիչ վաճառականաց միոյն շուկային մէջ բարձրաձայն թարգմանած ու պաշտօնեաներուն տեղն ի տեղը հասկացրած են: Տարի ու կէս բանտին խոնաւ յարկին տակ ամենածանր շղթաներով կաշկանդված, երբեմն ալ անօթի օրեր անցուցած են այս վեց հոգին: Բանտէն փախչելու մէկ երկու անաջող փորձերէ վերջ ներկայ տարւոյս յունիս 14 թիւ երեքշաբթի երեկոյեան բոլոր բանտարկեալներու հետ այս 6 քաջերն ալ դուրս հանված էին ժամ մը օդ առնելու: Բանտ վերադառնալու պահուն արաք Պէշիրին ստակ տալով կը խնդրէ մի երկու ժամ գաւիթը մնալ բարեկամի մը սպասել առարկելով: Միտնելէն ժամ մ'առաջ կուգէ բանտ մտնալ այլ ևս սպասածին դալէն յուսահատ: Պէշիր զայլթիէի մը կը յանձնէ բանալին, որպէս զի Յովհաննէսը բանտ մտցունէ: Գրան բացվելուն ներսէն միւս Յովհաննէսը և Գասպարը զինեալ դուրս խուժելով, զայլթիէն կսպանեն և երեքնին միասին սանդուխներէն վեր կը փախչին: Պաշտօնատան մեծ գաւթին մէջ դսմվող զայլթիաներէն երեքը սպանելով, շուրջներնին ահ ու սար-

սափ տարածած՝ կը յաջողին դուրս սպրտել: Բաւական հեռանալէն վերջ, Գասպար ետ դառնալով, կսկսի զիրենք հալածող թշնամոյն խմբի վրայ կրակ ընել: Երկու Յովհաննէսները տեսնալով Գասպարին ուշանալը, յետ դառնալով կը դիմաւորեն զայն ցաւալի վիճակի մէջ: Գասպար գլխէն գնտակ մը կերած թաւալգոր կուգար: Ար շալկեն զայն և բաւական տեղ կը յաջողին տանել: Աերջպէս Գասպար ինքն իրմէ յուսահատ կը պաղատի անձնուէր ընկերներուն, որ թողով զինքը, իրենց կեանքն ազատեն: Յովհաննէսներն ահամայ կը թողուն: Արտերու միջէ փախչելու ատենին, արտ քաղող թուրքերէ եկած գերանդիի անգութ հարուածով մը մին կիսնայ սրունքներէն ծանրապէս վերաւորված. միւս ընկերը կը շալկէ զայն և կը յաջողի բաւական յառաջանալ, բայց դժբաղդութիւնն այն կըլլայ, որ ձեռները զայն բռնելու պարագած ըլլալով, այլ ևս անկարող կըլլայ գէնք գործածելու: Բայց հերոսը նախամեծար կը սեպէ մեռնել, քան թէ ընկերը ողջ ողջ թշնամոյն առջև ձգելով ազատի: Թշնամին նորա ծանրաբեռեալ և գրեթէ կաշկանդված վիճակէն օգուտ քաղելով, աւելի արագապէս կը խուժէ նոցա վերայ և գնտակի կարկուտով կը ծածկէ զանոնք: Միոյն մահը անմիջական կըլլայ:

Երկու վերաւոր և մէկ մեռեալ կը փոխադրվին պաշտօնատուն: Գիշերանց միւթէսէրիֆը պաշտօնատունն դալով, կսկսի հարցաքննութիւնը: Աիրաւորները վէնքերու ստացման մասին զայլթիներու օժանդակութիւնը վայելած ըլլալը կը խոստովանվին և շատ համարձակ պատասխաններ կուտան: Ասոր վերայ կատաղած միւթէսէրիֆը կը հրամայէ ան պիտանները հեռացնել Ջայլթիէները կարծես հասկանալով քաղաքայետին կամքը՝ խեղճ վիրաւորները պատուհանէն պարտէզը սալայատակին վրայ կը նետեն երեք գրկաչափ բարձրութենէ: Թշուառ Յովհաննէսն այս պահուն հոգին կուտայ, իսկ Գասպար կտորած, ջարդված, անգամ մը ևս քաղաքայետին ներկայութեան հանվելու դժբաղդութիւնը կունենայ, բայց հակառակ անոր յուսոյն՝ դարձեալ կսկսի յանդգնաբար խօսիլ: Գասպար երկրորդ անգամ պատուհանի ճամբովը պարտէզ կիջեցնվի, ուր զայլթիաները տեսնելով նորա տակաւին ողջ ըլլալը, դաշոյնի հարուածներով կը յօշոտեն զայն:

Արիւնուշտ գայլերը երեք նահատակներու արեամբ չբաւականանալով, բանտ կը մտնան և նոցա երեք ընկերները ևս կսկսեն չարաչար տանջել և վերջ ի վերջոյ սուխներու հարուածներով ծակծակելով՝ երեքն ալ կսպանեն:

Հետեւեալ օրը կառավարատան կամ, աւելի լաւ է ըսել, նոր սպանդարանի պարտիզին մէջ, աղտոտ փսիաթի մը տակ, քով քովի պառկած էին վեց անմուանալի նահատակներ: Եւ ո՛վ էր այն, որ տեսնալով թըրքական պիղծ պատերէ ներս, արդարութեան պալատ անուան տակ՝ մարդկային սպանդարանի շուքին տակ պառկած վեց սուրբեր, կաթիլ մ'արցունք չհասնէր աչերէն և չուխտէր ցմահ աշխատիլ սոցա և նմանեաց վեհ վրէժը լուծելու...

Ն Ա Մ Ա Կ Պ Օ Լ Ս Ի Ծ

Տաճիկ բռնապետութիւնը դաւաճան Աշըղեանի հրա-
ժարականն ընդունող թեզքերէի հետ, հրամայած էր
անյապաղ պատրիարքական ընտրութեան ձեռնարկել ու
րով երազած էր միանգամայն ընդ միշտ ջնջել սահմա-
նադրութիւնը: Բռնապետութեան յոյսերը պիտի պսակ-
վէին, եթէ ապօրինի խառն ժողովը հպատակէր բռնա-
ւորի հրամանին: Պատրիարքական ընտրութիւնը ըստ օ-
րինի, ըստ սահմանադրութեան պիտի կատարէ ազգա-
յին երեսփոխանական ժողովը, որը 2 տարիէ ի վեր դա-
ւաճան պատրիարքի, մատնիչ Սիմէօն-բէյի և թուրք
բռնապետութեան շնորհիւ գոյութիւն չունի: Ապօրինի
խառն ժողովը, որքան ալ բարոյապէս ընկած ու ստո-
րացած էր, այնուամենայնիւ մերժեց պատրիարքական
ընտրութիւնը կատարել և կառավարութիւնը ստիպված
եղաւ պատրիարքական ընտրութեան համար տրված խիստ
իրատէն փոխել և միւս օրը տեղապահական ընտրու-
թեան հրաման արձակել: Այս անգամ խիստ սպառնա-
լեաց ներքե կատարվեց ընտրութիւնը, ընտրվեց Դի-
մաքսեան Հմայեակ 13 քուէով, մինչդեռ խառն ժողո-
վի ձայների ընդհանուր թիւն է 28: Դիմաքսեան ար-
դէն իր պարտքը կատարեց ազգի առաջ, իր առաջի
քարոզին մէջ նա հայհոյեց յեղափոխականներուն և
գովեստներ ու փառաբանութիւններ շուայեց ամենաո-
ղորմած Սուլթանին:

Թուրքաց բարձրագոյն բոլոր դպրոցներու մէջ աշա-
կերտները և ուսուցիչները կը գտնուին ամենախիստ հըս-
կողութեան տակ: Բոլոր դպրոցներու մէջ բացի պաշտօ-
նական լրտեսէն, կան և գաղտնի լրտեսներ աշակերտնե-
րու ու ուսուցիչներու մէջ: Աշակերտներու, ուսուցիչնե-
րու ամեն քայլերը, հաւաքումները, գրքերն ու խօսակ-
ցութիւնները կը լրտեսվին: Ամսոյս 2-ին Միլլիթի վար-
ժարանի շատ մը աշակերտներու տունները խուզարկվե-
ցան և աշակերտներէն շատերը ձերբակալվեցան, որոնց-
մէ մէկը հայ է, իսկ մնացեալները տաճիկներ:

Անցեալ տարի հոկտ. ուղիստօնցի 12 տարեկան տղայ,
մը, Աւոն Դոլմայեան, որը տեղւոյն դպրոցներու գոցվե-
լուն պատճառով (գորա պատճառը նախկին առաջնորդ
Դիմաքսեանն էր, իր երեք ոսկիի համար առանց խնայե-
լու հարիւրաւոր մանկտին, ուսուցիչները ցրեց և դպրո-
ցը քանդեց) Պոլիս եկած էր ուսանելու համար, բայց
հոս չկրնալով որ և է դպրոց մտնել, կտրած սրտով կը
վերագաւնար տուն: Մաքսատանը Աւոնի գրքերը կը
գրաւեն և մէջէն «Թող կորնչին տաճիկները» երգը կը
գտնեն: Տղան անմիջապէս կը բանտարկվի: Տղան շատ
կը նեղեն որմէ առաջին իմանալու, բայց նա չըսէր: Կը
թելադրեն, որ նախկին ուսուցիչներ ցուցնէ, բայց պըս-
տիկ հերոս Աւոնը միանգամայն կը մերժէ այդ չար
խորհուրդը և արիւար կը նախապատվէ բանտարկու-
թիւնը, քան թէ սև, անարգ մատնութիւնն ու զրպար-
տութիւնը: Աւոնը կը փոխադրվի Էտերնէ և հոն զինու-
որական ատենի առջև դատվելով, կը դատապարտվի 11
ամսու բանտարկութեան:

Ընդդիմադրութեան գեղեցիկ օրինակ մը.
Սերաստացի Մանուկը բարձրահասակ, սեւաչեւայ, ա-
մուր կազմուածքով ու վերին աստիճան անկեղծ, մաքուր
բնաւորութեան հայ մըն էր. սա մէկն էր այն Հայ կրտ-
րիճներէ, որոնց վոյս Տաճիկ բռնակալութեան այլասե-
ռող ազդեցութիւնը չի երևում ամենևին.—կարծես ա-
զատ լեռներու ազատ ու մաքուր զաւակն իր ամբողջու-
թեամբ կը խօսէր անոր մէջ: Բնաւորութիւնը խիստ քաղ-
ցըր էր և համակրելի, ոյժն առիւծային. ոչ մէկ խօսքի
տակ չմնացող, շիտակ ու պարկեշտ: Մանուկը կը ծառա-
յէր վաճառականի մը խանութի մէջ, որու դրանը նըս
տած կը տեսնէի զինքն ամենայն օր անց ու դարձիս ա-
տենը. հայ լրագիր մը ձեռքը, միշտ կը կարդար: Իսկ
ընթերցումը, գեղեցիկ, օրինակելի մարդու միտքն ու հս-
գին բարձրացնող գրուածներու ընթերցումը մէկն է այն
սակաւաթիւ միջոցներէ, որ մարդոց առաջ կը հարթեն
ազատութեան ուղին:

Օր մը Մանուկը Ղալաթիայէն կը վերադառնայ եղեր
Բերա: Ճամբան, ինչպէս կը լլայ, մէջքի կարմիր գօտին
կը քանդուի և մէջէն երկու նամակ կիյնայ: Մանուկն
անմիջապէս նամակները կը վերցունէ, նորէն տեղը կը դը-
նէ, գօտին կը կապէ և կուզէ ճամբան շարունակել: Փոլիս
մը կը նկատէ այդ անմիջապէս ճամբան կը կտրէ և նա-
մակները կը պահանջէ: Մանուկ նամակները չի տար: Փո-
լիսը կուզէ բռնի տանել զինքը պահանջոց, նորէն կը
դիմադրէ, չի երթար. խոժոռ, արհամարհական ակնարկ մը
կը նետէ փոքսի վրայ և կուզէ ճամբան շարունակել: Փո-
լիսը նեղը կը նկնի: Տեսնելով, որ բռնի չպիտի կրնայ Մա-
նուկը պահանջոց տանել, գացած ատեն ետևէն Ֆէսը
կը խէ և դէպի պահանջոց կերթայ: Մանուկը ետևէն
կը հասնի, Ֆէսը ձեռքէն կառնէ և հանդարտ բայլերով
իր ճամբան կը բռնէ: Փոլիսը նորէն ետևէն կը հասնի,
կից մը կուտայ և անլուր հայհոյանքներով կուզէ պա-
հանջոց տանել: Այդ միջոցին Մանուկ կատարի առիւծ
դարձած, կը յարձակի փոլիսի վրայ, մէկ հարուածով
գետին կը գլորէ, վրան կը չոքի և կսկսէ բռունցքներով
սոսկալի ծեծ մը քաշել: Փոլիսի «ջան կոնրթար» (հոգի
փրկող) ձայնին վրայ բազմութիւն կը հաւաքուի, բայց չի
յաջողիր Մանուկն հեռացնել: Այդ միջոցին փոլիսը կեր-
պով մը ընկուերը կը հանէ, որ վարնէ Մանուկը, բայց
սա կայծակի արագութեամբ պզտիկ դաշոյնով մը կը
կտրէ փոլիսին ձեռքը և ընկուերը ձեռքէն կիյնայ: Աջ
ու ձախէն հայ, յոյն կըսեն.— «այ մարդ, փախիր, հոգիդ
ազատէ»: Մանուկը նուաստութիւն կը համարէ փախել
և հանդարտ իր ճամբան կը շարունակէ: Փոլիսի սու իչի
ձայնին վրայ ուրիշ փոլիսներ, զափտիսներ, օպտութեան
կը հասնին, Մանուկը կը ձերբակալին և բանտը կը տա-
նին, ուր և կը գտնուի ցարդ:

Մանուկն աներկիւղ խոստովաներ է ըրածը, բայց ինք
զինքը մղաւոր չի ձանձնար:

Մշուճ ծագեր է մեծ կռիւ հայերու և տեղական սակա-
ւաթիւ զօրքերու մէջ: Ըշմած միւթէսերի՞ք հեռագրով
զօրք է պահանջած: Արիւնահեղ ընդհարումներ նաև ի Սա-
սուն: Մանրամասնութիւնը շուտով կը հարդրուի:

Ա. Մանուկ

Ն Ա Մ Ա Վ Խ Ն Ո Ւ Ս Ի Ց

(Շարունակ.)

Նոյեմբ. 7-ին Պաթուճէն, Պոլսէն և այլ կողմերէ վերագարձող 48 հոգի սեւաճիներ (պանդուխտներ) կարինէն Խնուս անցած ատեն, Թարմանի մէջ Բողջար կոչած քրդաբնակ գիւղը կիջեանեն: Սոյն գիւղացիք գիշերով դիմեալ խուռն բազմութեամբ կը յարձակին պանդուխտներուն վրայ և կսկսեն թալանել: Պանդուխտք քանի մը մէջիտէյով հազիւ իրենց օձիքը կահագտեն և յետոյ անդ դռնվող ոստիկանին կը դիմեն իրենց վնասը պահանջելու, բայց դժբաղդութիւնն այն է, որ ոստիկանըն իսկ անկարող կը լինի պաշտպանելու:

Նոյեմբ. 8-ին Բերդի ոճրագործ բանտարկեալներէն 11 հոգի գիշերը ժամը 6-ին իրենց ոտքերէն շլթաները հանելով՝ աղմուկ կը հանեն, իբր թէ կռիւ կընեն: Երբ բանտապետը ներս կը մտնէ հանդարտեցնելու, մի քանի կեղծ հարուածներ կուտան ու դուրս կը թողնին: Սքա իբր թէ խորամանկութեամբ փախած Պրլքըցի և Ճէպրանցի ցեղապետներ էին, որք վերջերս թալանուած Յուշլայի փոստը յափշտակելու ամբաստանութեամբ բռնված էին: Այդ ցեղապետներ Էշլօն և Սըլօն հանրաճանօթ աւազակներ են:

Նոյեմբ. 12-ին Շապատին գիւղէն Սրգոյի տղայ Պրլտոյին 22 ոչխար գիշերով կը տանին Յիվան քրդաբունակ գիւղի Ճէպրանցի քրդերը: Սա այն բանով յայտնի է, որ ոչխարի հետքերը կը հասնին մինչև այդ գիւղը: Երկիցս գանգատ կը լինի, բայց կառավարութիւնն անյետի կը թողու: Ոստիկանապետը կը մերժէ ոստիկան ապուր, որպէս զի յիշեալ գիւղերը խուզարկվի: Երկրորդ անգամ տուած աղերսագիրները Իրասէյի ժողովոյ անգամ Մոլլախուլաճցի ԱՏմէդ անգան գայմագանի ձեռքէն խելով կը պատուէ և գանգատող հայը կը վռնտէ:

Նոյեմբ. 13-ին Ճիպրանցի Քէզլի աղայի տղան Սասի Պուրհան գիւղի միւլթելիզը իւր հաւաքած տասանորդը Մարուք գիւղին մէջ ամբարելու համար գիւղացիներէն տեղ մը կուզէ, բայց երբ գիւղացիք բացասական պատասխան կուտան, բարկացած՝ հայերը այնքան կը ծեծէ ու կը հայհոյէ, որ գիւղացիներէն մի մանը կը փախչէ և մօտակայ Շապատին գիւղը կապաստանվի մինչև սրա գիւղէն հեռանալը:

Նոյեմբ. 14-ին հազակաւոր աւազակապետ Մուսա բէկի որդին Ալի բէկ, որ 14-15 տարեկան պատանի մ'է, 15 ձիաւորով բերդ երթալու ատեն, յիշեալ Մարուք գիւղը կիջեանէ, երբ իր պահանջներն լրովն չեն կատարեր, սպաննաքով կըսէ. «Իրաէք, ես ուլ եմ. ես այն Մուսա բէկի որդին եմ, որ հայերը Չուխուրի մէջ շիւղ խորովցի: Եթէ ուզածներս չապք, նոյնը ես ընեմ»:

Նոյեմբ. 22-ին Փայեկցի քրդերը Չէվէրմէ գիւղին մէջ ցորենի հոր մը բանալով, ցորեն կը գողնան: Խնուս գաւառակի հպատակաց շահերը պաշտպանելու հարցը ինչու հարեւրապետը, գանաքան գիւղերէ գարն շահերը խաբած է և երմուխաքնը (ստացագիր) չէ տուած: Միասին գիւղացիք վերջէն՝ քանիցս դիմած են ստացագիր ընդունելու, իսկ նա կուգիտ խօսքերով վառն-

տած է: Հաւաքած գարիներու քանակութիւնը 10 սոմարի կը հասնի, զորս առած է հետեւեալ գիւղերէն. Ղարաքմէօփուաւ, Պուրնազ Եօնջալու, Տատալերուն, Խըրխուրու, Կիւնտիզ, Ղօյմախսատ, Կէօվէնսիք, Սալվօրէ, Խրմալայ, Կոպալ և Ղարաչօպան:

Սա զարմանալի չէ այնքան, որ պէտք եղած ստացագիրը չեն տար, այլ այն աւելի զարմանալի է, որ գիւղացիներէն իրենք զօրքերը բռնի ստացագիր կը պահանջեն սա բովանդակութեամբ, թէ «այսքան... ստացած եմք գարիի կամ ուտեստի համար...»

Նոյեմբ. 26-ին Բիւրակնեան (Պինկէօլ) սարի վերայ Թըրպ կոչված տեղը Պաշքէյ գիւղի մօտ հարկահաւաքիչ զօրք կսպանվի Շուշարցի քրդի մը կողմէ:

Ահա ապրիլ ամսոյ մէջ ալ մուտ գործեցինք, դեռ Խնուս ձիւնապատ է. 6 թիզ հաստութեամբ ձիւն կայ Խնուսի դաշտի մէջ: Ժողովուրդը ապրելու ամեն միջոցէ զուրկ է: Հացի պակասութեան վրայ աւելցաւ նաև անասնոց, ուտելեաց պակասութիւնն: Ժողովուրդը, որ յոյս ունէր գէթ գարնան իր անասնոց կաթով ու բանջարեղէններով ապրել, այն յոյսն ևս ի դերև ելաւ: Ժողովուրդն սկսած է զաւակներն առնուլ և փախչիլ աստ և անդ: Յուսահատ և ճարահատ մնացած է ժողովուրդը. ինչպէս նաևր այլեկոճ մրրկին մէջ տատանելով՝ ժայռերէն կը խորտակվի, նոյնպէս հայ հասարակութիւնն ամեն կողմէ ճարահատ սկսած է զարնվիլ գաղթականութեան ժայռին: Եթէ հետաքրքիր մէկը նայէ Բասէնի գաւառակէն Խնուսի լեռանց վրայ, յայնժամ կը պարզուի իր աչաց գէժ աղեկուտը և սրտաճմրկ տեսարան. օրինակ, Խնուսի գայմագամախստ Բերդ աւանի մէջ 6 քրդաց կառավարութեան տունը մեռնելն անօթութենէ. Աղվերան կոչուած քրդաբնակ գիւղի լեռան վրայ քրդուհու մը մեռնելը, Խնուսի Հարեմիկ հայ գիւղի մէջ երեք հայոց իրենց ընտանեաց և զաւակաց հետ միասին մեռնիլ ևն. ևն.: Աերջայպէս այսօր հայոց լեռներու գլուխներ դիակներ կը մնան անթաղ, մանուկներ մայրերու գրկաց մէջ վայրի գազանաց և երկնից թըռչնոց կեր կը դառնան, հայ հասարակութիւնն ուր որ կը դիմէ միշտ դաւեր կը բացուի իր ոտից տակ...

Վ ա ռ ա վ ա թ ու թ ե ա ն հ ա լ ա ծ ա ն ք ն ի Խ ը ն ու ն. Խնուսի Բերդ աւանի Տ. Մկրտիչ քահանայի տան մէջ գտնվող մուրացիկ տաճիկ մը գիշեր ժամանակ զօրաց յիսնապետի սենեակ մտնելով, ուր ոսկիի մը գողութիւն կրէ. երկու օր անցնելէ վերջ յիշեալ Տ. Մկրտիչ եղբայր Մօսոն կը վռնդէ տաճիկ մուրացիկը, որը գրգռեալ կերթայ յիսնապետին կը խօսի, թէ «քու Տ. ոսկիդ ես և Տ. Մկրտիչ եղբայր Մօսոն գողցած ենք»: Այս ամբաստանութեան վրայ, առանց այլ ևս նայելու ճշմարտութեան, գիշերուայ ժամը երեքին, Տ. Մկրտիչ տան և ընտանեաց մէջ աղմուկ ու ժխոր կը փրթի. Տ. Մկրտիչ և իւր եղբայր ոստիկանաց միջոցաւ կը փոխադրուին ոստիկանատուն: Յիսնապետն առանց հարցաքննութեան կըսկսի անլուր հայհոյանքներ թափել կրօնական, ընտանեկան և անձնական պատուոյ գէժ. այդ պարագային այլ ևս չհամբերելով յիշեալ քահանայի

ինքն ևս կրսկսի հասոյել: Ասոր վրայ յիսնապետը կը հրամայէ ոստիկանաց գետին ձգել զինքը. խարազանով կը կապուտացնեն մարմինը: Երբ գրէթէ ուշաթափ վիճակին կը հասնի այն ատեն միայն յիսնապետը կը հրամայէ բաց թողուլ: Եւեղձ քահանան կիսամեռ վիճակի մէջ երբ դէպի տուն կը դառնայ, գիշերային մթութեան մէջ կը տեսնէ 12 ոստիկանաց իւր տան դուռը կարգաւ շարուիլը, կը հասկանայ իւր օրհասական ժամը և կը սկսի օգնութիւն կանչել: Այդ պարագային մէջ նորէն յիշեալ հարիւրապետը դուրս կելլէ և կը պողայ ոստիկանաց վրայ. անվնաս կանցնի քահանան մինչև իւր տուն: Հետեւեալ օր, երբ ընտանիքով միասին կը դիմէ գայմագամին և եղած անկարգութեան դէմ կը բողոքէ: Գայմագամը պաղարիւնութեամբ կը պատասխանէ. «գարար եօգ տուր» — փնաս չունի:

(Կը շարունակվի)

Ն Ա Մ Ա Կ Բ Ա Ս Ե Ն Ի Յ

Ահա հասանք գարնան. Խնուսը, որ ձմեռուան եղանակին ևս չունեցաւ հանգստութիւն, այսօր մի կողմէ կառավարութիւնը և միւս կողմէ քիւրդ տարրն գրէթէ պաշարման վիճակի դրած են: Ի՞նչ ընէ հայը, երբ մի կողմէ կառավարութիւնը ձերբակալելով բանտերու մէջ կը մեղցնէ, իսկ միւս կողմէ քիւրդն հայ գիւղերու վրայ յարձակում գործելով հայ գիւղացիի ձեռքէն կը խլէ իւր քրտինքով վաստակած պատան: Իսկ Բասենն, ուր կառավարութիւնն այժմ իբր թէ իւր ուշադրութիւնը դարձուցած է դէպի հայ տարրն, Եւրոպայի տերութեանց աչքը փակելու նպատակաւ, մի մի բուռ հաց կը ցրուէ, որով կառավարութիւնը կուզէ ցոյց տալ թէ աւագակապետ Սուլթանը կը փափագի Հայաստանի խաղաղութիւնն և ժողովրդի բարօրութիւնը. բայց իր մի բուռ հացը դեռ ժողովրդեան բերանը չհասած, սկսած է անկարագրելի խստութեամբ հարկերը ժողովել: Արդեօք ծիծաղելի չէ՞ այս դրութիւնը, երբ լուրջ ուշադրութեան տակ առնուը, ինչ արժէք պիտի ունենայ այն կտոր հացը, որ տալէն վերջ գլխին զարնելով փոխարէնը հարիւրապատիկը տուժել պիտի տայ և այն ալ սովամահ ժողովրդին ցանելու սերմ կուտայ ոչ թէ օգնելու նպատակաւ, այլ որ հընձոց ժամանակ սկսի քառապատիկն առնել և այդպիսով ժողովուրդը կրկին կը մնայ նոյն անօթին, նոյն չքաւորը և նոյն հարստահարեան:

Այսպէս ընելէ վերջ, սկսած է մի կողմէն ալ ժողովրդեան տունները խուզարկել. վերջերս Արին քաղաքն մեծ խուզարկութիւն ունեցած է. նոյնպէս Բասենի գայմագամանիստ Հասանգալէ աւանը, որի մէջ կը գտնվի 20 տուն հայ, ձերբակալած են Ասուածածին վանքի կործակատարն՝ Սարգիս 2-ուռը մի քանի մշակներով, որոնք դեռ բանդի մէջ կը հեծեն առանց հարցաքննութեան: Նոյնպէս կը խօսվի, որ կառավարութիւնը հայ գիւղերու մէջ զօրքեր պիտի լեցունէ: Աւելի զարմանալին այն է, որ կառավարչական զօրքերը վայրենաբար սկսած են պատահած ճանապարհորդները կողոպտել, ծեծել և այլն: Օրինակ, ապր. 22-ին Բասեն գաւառի

մէջ Արաքսի վրայ շինած կամուրջի գլուխ Մշեցի մի քանի գաղթականաց վրայ յարձակելով, կողոպտելէ զատ, աննկարագրելի չարչարանքներ տուած են նոցա:

Ամրագոմ քրդաբնակ գիւղի քով ժողովրդի խաղաղութիւն փնտրող զօրքերը Եւզլեւրան գիւղացի Մարտիրոս անուն երիտասարդի վերայ յարձակելով, մի քանի հարուած տալէ վերջ, երիտասարդն ձիով լինելով, կսկսի փախչել: Յիշեալ երիտասարդն գիւղէն ժողոված գրէթէ 30 ոսկիէն աւել հարկն կառավարութեան կը տանի. զօրաց ինչ հոգն է, հարկ թէ տուրք է, հայերը թող կրկին վճարեն:

Տէրիպապէ գիւղացի Փաշիկի Խաչօ անուն անձի վերան կրկին Արաքսի կամուրջի վրայ յարձակելով, կսկսեն զարնել, հայ երիտասարդը կը սկսի դիմագրել քաջութեամբ, թէև զօրաց կողմէ ալ վերաւոր կիյնայ, բայց գլխէն հարուած մը ստանալով, ուշաթափ գետին կը փռվի. զօրքերը թող լով, կանցնին: Ճամբորդները տեսնելով, մօտակայ հայաբնակ գիւղը տեղեկութիւն կուտան. հայերը կուգան անշունչ դիակը կը տանին, ցարդ վերջին ճրգնաժամի մէջ կը գտնվի:

Քէօփրիքէյ հայաբնակ գիւղի մէջ դաղթական Մանուկ անուն հայն այնչափ կը գանակոծեն, որ երկու օրէն վերջ կը մեռնի: Այդ անգութ բարբարոսներ դեռ չը յագեցնելով իրենց վայրենի կիրքը, անոր զաւակներն ու կինը Հասանգալէ կը տանին և բանդը կը նետեն, թէև վերջէն կը թողուն, բայց խեղճերն անհնար կը թափառին այս և այն կողմ:

Ճրասն հայաբնակ գիւղի վրայ քրդերն ամեն գիշեր յարձակելով, յայտնի թէ գաղտնի կը սկսեն թալանել, գողնալ և այլն. վերջապէս սոյն գիւղացիք այլ ևս չը դիմանալով այդ հարստահարութեանց, սկսած են ցիր ու ցան ըլլալ: Այս ամենի գլխաւորներն են համարիէ հեծերազօրաց յիսնապետ Նսպօն և միւր ալայի Աեղիմը: Այս է Բասենու ընդհանուր վիճակը:

Ե Օ Չ Ղ Ա Տ Ի

Վ Ե Ր Չ Ի Ն Դ Ի Պ Ք Ե Ր Ը

Ներկայ համարից սկսում ենք տպագրել Եօզղատի վերջին դէպքերի առթիւ դեսպանատանց ուղարկած բողոքագրերի թարգմանութիւնները, ուր մանրամասնորէն և ճիշտ արձանագրված են Սուլթանի կառավարութեան և մահմետական մոլեռանդ ամբոխի կատարած բոլոր բարբարոսութիւնները:

Ռուսիոյ, Անգլիոյ և Ամերիկեան Միացեալ Նահանգաց Կ. Պօլսոյ դեսպանատանց

Ղ սեմաշուք Տէր,

Կառավարական պաշտօնեաներու, իսլամ հասարակութեան և Ձեռքէզներու կողմանէ Եօզղադի և շրջակայ հայ գիւղերու մէջ սիսթեմատիք կերպով կատարվող հարստահարութիւնը, սպանութիւնը, անարդարացի, աւարառութիւնը և զրկանք մանրամասնորէն Էնգիւրէի կուսակալութեան Անգլիական հիւպատոսին ըստ իր փափագանցը ներկայացուցինք, այս անգամ ալ առիթ մը զանալով՝ տեղի ունեցած աւելի սոսկալի պատահարները

Ձեր վսեմութեան կը յայտնենք: Այս դէպքերը, զորս պիտի յայտնենք, Ձեր գթառատ սիրտը աւելի դիւրաւ պիտի յուզէ: Այս քաղաքակիրթ դարուս մէջ թշուառութեան, գերութեան ահռելի անդունդները թաւալ-վար ինկնող անտէր թշուառ հայերուն յանուն արգարութեան օգնական ըլլալնիդ միակ միջոցն է: Ի նկատի ունենալու է, որ ասոր ամեն մէկ կէտը իրականութիւն է, առաջին մասը արդարագոտ քննութեանց յանձնախումբի, երկրորդ մասը զինւորական ատեանին բռնած ճամբան և կատարած ապօրինի հարցաքննութեանց և դատավարութեանց արդիւնք ըլլալով, պատահած ցաւալի դէպքերը կը բացատրէ: Այս տեղեկագիրը կարդալու շնորհն ընելով, բանտի, գիւղի և տանց մէջ հոգեվարք խնող եօզղատցիներուն Ձեր վսեմութեան օգնութիւնը յանուն քրիստոնէութեան վարկեան մը յառաջ հասցնելնիդ ծոնկեզօք, արտասովորով կաղաչենք:

Ա

1893 թ. նոյեմբ. 23ին հայ եկեղեցիքն իսլամ հասարակութեան կողմանէ պաշարվիլը ցաւօք իմացուցինք: Լնդիւրէի անգլիական ընդհանուր հիւպատոսին: 1894 յունվարի 21-ին, ուրբաթ օրը, 40-50ի չափ իսլամներ յինչ որ պիտի ըլլայ, թող ըլլայ, բոլոր հայերին պիտի ոչնչացնենք՝ աղաղակելով կառավարչի վրայ կը յարձակին և կառավարչն ալ վախնալով «նես չեմ խառնվիր, ինչ կուզէք, ըրէք» կը պատասխանէ: Կէս օրին պատերազմական փողը կը հնչէ, մինարէին աղօթքը կը կատարէ, զօրքերը միացած իսլամ ժողովրդի հետ կամուրջները, մեծ փողոցները կը կտրեն, կը յարձակին տուներու ու խանութներու վրայ, կրակ ընելով ճամբաները, շուկան նոյն իսկ տուները շատ մը անկարող հայեր կը բռնեն, զօրքերը Մարթինի հրացաններով և սուլինով, իսլամ հասարակութիւնը դաշտնով, կացինով, քարով, փայտով կսկսեն ահարկու քստմնելի գործի մը: Ողջ փախչողներէն 42-ի չափ վիրաւորեալներ կը ձերբակալեն, 40-ի չափ ալ կը յաջողին տանը պատաստանել: Ի բաց առեալ ահ ու սարսափէն յառաջ եկած մահերը և ծանր վէրքերէն կացինով, սուլինով, դաշտնով և այլ զէնքերով 14 սպանեալ հրապարակը թողված էին, խանութները և տուները աւարի տուեր են: Մահտեսի Գրչընի ամուսին և փաստաբան Նահապետ էֆ. տուներուն պատերը գընտակներով ծածկված են. այդ երկու տուներուն վրայէն առանց չափազանցութեան մէկ մէկ հօխա գնտակ փողված են: Հաճի Գրչընի զաւակն անձրևի պէս տեղացող գնտակներէն զարնվեցաւ և Նահապետ էֆ. ալ հողին տակը պահվեցաւ ընտանիքին: Տես, բայց ազատվելու ի վարձատրութիւն բանտարկվեցաւ: Այսպիսով աւարառութեան և յայտնի կերպով կատարված ջարդին նախորդ յաճախմբի նախագահ Հիլմի փաշայի ջանքով վերջ կը տրվի և յետոյ կսկսեն սպանութեան գործին բանտին մէջ, որ սպանդանոցի վերածված էր, ուր ոչխարներու տեղ մարդեր կպսակվին:

Այդ օրը ձերբակալեալ Քէհրիպարճեան Գրիգոր վիրաւոր, առանց կրակի, առանց անկողնի, առանց հացի միպխակ կը խոթեն երկաթի խոցը: Այդ մարդու ա-

տանկ պաղ սենեակի մը մէջ պաղ օգով մնալը տեսող 41 հայեր և 3 իսլամ բանտարկեալներ գոնէ անկողին մը տրվիլը պահնորդ Իսայէն կը խնդրեն, բայց այս խնդիրը չընդունվիր, որովհետև անոր նոյն գիշերը սպանվիլը որոշված էր. քեզ յետոյ միւս բանտարկեալները կը լսեն, որ զինւորական փախստական մը եօզղադցի թօփալ Ահմետի պէքիլը «ասիկայ սպանելու համար այս սենեակ դրնք» կը հարցնէ պահապան զինւորներու սենեակին սպասաւոր Զօրուցի Ալիին: Սա ալ «այո» կը պատասխանէ: Այն բանտարկեալները, որ այս խօսակցութիւն լսած էին, ահռելի տանջանքի մէջ կսպասին, թէ ինչպէս պիտի սպանեն Գրիգորը:

Երեկոցեան ժամը 12-ին լոյս վառելու համար պահապան Իսմայիլ և Իսա, եօզղադի բանտարկեալներէն Գամբուր Սալիհ և Զօրուցի Ալի երկաթեայ խցիկը բանալով, յանկարծ կը յարձակին յիշեալ վերաւորին վերայ և կը խողովողեն: Խեղճ վիրաւորը «չես մի սպանէք» կաղերսէ. և պահապան Իսմայիլ «արդէն պիտի սատկիս, ասկից ողջ չի պիտի ելլաս» կըսէ: Յետոյ սա լոյսը կը վառէ ու կը մեկնի: 42 բանտարկեալներն այս բաները կը լսեն և կը դիպեն պատուհանէն: Ըստ սովորութեան բանտին բակը ժամը 12-ին լապտեր մը կը վառի. այդ օրը այդ լապտերը չեն վառեր, որ աւելի կը սարսափեցնէ բանտարկեալները: Պահապանները երբեմն կուգային և դռան ծակէն Գրիգորի ողբը կը լսէին. նոքա հասկցան, որ նա դեռ ողջ է: Ժամը երկուք ու կէսին Զօրուցի Ալի դռան ալեւը գալով կամացուկ մը Գրիգորին «լոյսը մարէ և վառելու պատրուակով ներս մտնենք» կըսէ: Գրիգոր ալ լոյսը կը մարէ: Յիշեալ Ալին անմիջապէս երկու պահապաններու և հաճի Ահմետի հետ ներս կը մտնայ, մութին մէջ կը յարձակի Գրիգորի վրայ: Նա «աման» կաղաղակէ: Բերանը կը գոցեն: Բանտարկեալները այս բանը կը լսեն, կը տեսնան ու կաղաղակեն բարձրաձայն: Ոճրագործները իրենց քստմնելի գործը աւարտելէն վերջ լոյսը կը վառեն ու կը մեկնին: Առաւօտուն ժամը մեկին Հաճի Ահմետ դուռը կը բանայ, «հա», գործը աւարտեր ու աղիքները դուրս թափեր են» կըսէ և կուրախանայ. խեղճի փորը դաշտնով կը պատուէ, և եթէ մնացած էր կրանքի նշյը այն ալ կը մարէ:

(Կը շարունակվի)

Բաթուկից մեզ գրում են, որ Կուկունեանի ընկեր Է. Ք. Մ. Ա. Ճ. Ե. Ա. Ն. Ը վախճանվեց, չկարողանալով տանել բանտային կեանքը:

* * *
* * *

Ներկայ ծրագիրը լոյս է տեսնում առանձին գրքոյկով:

Դերիկի պաշարման և քրդերի հետ տեղի ունեցած կուռի նկարագրութիւնն ու շտանալու պատճառաւ անկարող եղանք հրատարակել ներկայ համարում:

Դաշնակցութեան անձանօթներից խնդրում է թըղ թակցութեան և նուիրատուութեան համար գիմը.

L. Boole, 15, Augustus Rd. Hammersmith, W. London.